



MMA • MMKI

# A VILÁGHÁBORÚ KULTURÁLIS EMLÉKEZETE

## KONFERENCIA



A KONFERENCIÁT ÉLŐBEN KÖZVETÍTJÜK  
YOUTUBE- CSATORNÁNKON: @MMAMMKI



KÉRJÜK, RÉSZVÉTELI SZÁNDÉKÁT  
HONLAPUNKON JELEZZE: MMA-MMKI.HU

2022. május 16., 10.00

PESTI VIGADÓ  
a Magyar Művészeti Akadémia székháza

Az MMA Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet a



MAGYAR MŰVÉSZETI  
AKADÉMIA

intézménye.

# Előszó

A második világháború a kortárs társadalmi önképünk egyik sarkalatos eseménye. A világegés traumájával a társadalom többször nézett már szembe, de máig nem sikerült teljesen feldolgoznia azt. A hivatalos történelemírások és a családi történetek hosszú ideig eltértek egymástól, sőt sok esetben utóbbiak létjogosultságát is kétségbe vonták. Az 1990 utáni kutatások eredményeképpen sikerült a szakirodalomban az egykori honvédek, áldozatok és túlélők emlékeihez közelíteni a nagytörténetet. A kulturális emlékezet fősodrában azonban még hiányzik a társadalmi megegyezés az eseményekkel kapcsolatban.

Kevésbé közzismert, hogy a magyar hadseregek áldozatainak sorsával már 1944 előtt is foglalkozott a kormányzat, noha a doni katasztrófa jelentőségét a lakosság csak sokára ismerte meg. A pártállam idején is történt néhány lépés, hogy legalább a művészet megjelenítse az elbeszélhetetlent (és részben tabutörjön), de a *Tizedes* és a *többiek*-jellegű filmes feldolgozások sok család számára inkább csak a sebeket tépték fel, s nem adtak gyógyírt. Sára Sándor, Csoóri Sándor és Hanák Péter dokumentumfilmjei (*Krónika*, *Végjáték*) viszont az utolsó pillanatban keresték meg a túlélőket, akiknek vallomásai – ameddig azt a pártvezetés engedte – valódi traumatikus szembenézést kínáltak a teljes társadalom számára.

A Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet által kezdeményezett konferenciasorozat az összetett jelenséget részeire bontva tárgyalja, így külön beszélnek a kutatók a hadi események, a politikai döntések és a társadalmat érintő tragédiák kulturális megjelenéséről. Az első alkalommal a katonai harcok művészeti lenyomatát követjük. A kutatás úttörő módon kiterjed arra, ahogy azt a magyar állam 1944-ig láttatta (illetve látni engedte), valamint a pártállami beszédmóddal szemben megfogalmazott elbeszélésekre. Az előadók tudatosan szakítanak a hagyományos történeti narratívákkal, helyettük rámutatnak a konkrét kultuszépítésre, (ponyva- és szép-) irodalmi, építészeti, filmes és zenei megjelenítésekre. A konferencia beszélgetésre hívja a tárgyat kutatókat, amely után filmvetítés zárja a rendezvényt.

Windhager Ákos

# Program

## **Arma virumque cano**

10.00–10.10           Köszöntő:  
*Ujváry Gábor*: Érzékeny kérdések a háborús emlékezet megidézéséről

## **Sunt lacrimae rerum**

10.10–10.30           *Tóth Zsolt*: Hőskultuszépítés – Hadisírrombolás

10.30–10.50           *Benke Attila*: Magyar sasok szárnyalása és alábukása – A második világháború ábrázolása az 1939 és 1944 között készült magyar filmekben

10.50–11.10           *Windhager Ákos*: 1973–1988–1993: Gyászzene egy hadseregért

11.10–11.30           Szünet

## **Quod scripsi, scripsi**

11.30–11.40           Felolvasás:  
*Cziffra György*: Ágyúk és virágok – Vonatrablás, orgonakoncert

11.40–12.00           *Gombos Péter*: A költő disztópiája – Babits és az *Elza pilóta*

12.00–12.20           *Domokos Áron*: A tízfilléres sátán?

## **Ut videntes videant**

12.20–12.40           *Kovács István*: Magyar téma egy második világháborús lengyel filmben

12.40–14.10           Filmvetítés:  
*Andrzej Munk*: *Eroica* – Magyarok

14.10–14.30           Kérdések, hozzászólások, zárszó

# Absztraktok

*Tóth Zsolt*

hadtörténész, a Nemzeti Örökség Intézete osztályvezetője, a Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság titkára

## **Hőskultuszépítés – Hadisírrombolás**

A háborúk legfőbb velejárája a pusztítás és a halál, legfőbb nyomai között pedig ott találhatóak a hadisírok. A második világháború során a magyar államvezetés hősként kezelte az elesett honvédeket, nyughelyeiket pedig hősi sírként. A Magyar Királyi Honvédség áldozatait az első világháborús hősi halottakéhoz hasonló tisztelet illette meg. Az elesettekről – egészen 1945-ig – országos szinten katonai tiszteletadással egybekötött rendezvénysorozatok keretében emlékeztek meg a több mint két évtizeddel korábban bevezetett hősök emlékűnnepén. Mindez azonban a második világháborút követően megváltozott. Elmaradtak a magyar hősi halottak tiszteletére szervezett hivatalos megemlékezések, 1947-től pedig már a szovjet hadisírok gondozását írta elő törvény. Miközben a Vörös Hadsereg elesett katonáira a legnagyobb kegyelettel kellett megemlékezni, a magyar hadisírok meghatározó többsége néhány évtized alatt felszámolásra került. Az előadás ennek hátterét és részleteit kívánja megvilágítani.

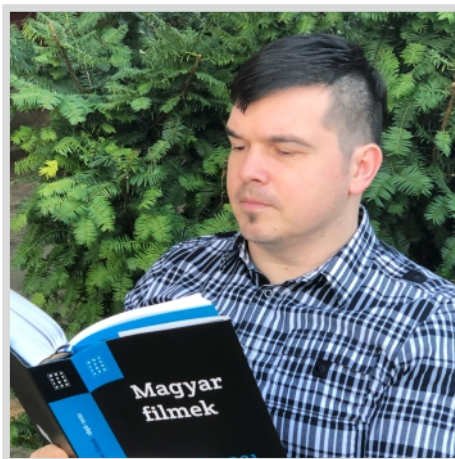


*Benke Attila*

filmtörténész, filmkritikus,  
szerkesztő

### **Magyar sasok szárnyalása és alábukása – A második világháború ábrázolása az 1939 és 1944 között készült magyar filmekben**

Magyarország 81 évvel ezelőtt lépett be a második világháborúba, amely katasztrofális vereséggel ért véget számára, így a filmtörténet során a témában készült magyar nagyjátékfilmek általában nem heroikus háborús filmek, hanem a túlélésre és a felelősség kérdéseire koncentrálnak (lásd a 2021-ben bemutatott *Természetes fényt*). Ám a háború alatt, 1939 és 1941 között gyártott háborús témájú hazai filmek még a cenzúra és a háborús részvétel miatt nem fogalmazhattak meg nyíltan háborúellenes üzenetet, sőt készültek kifejezetten háborúpárti filmek (*Negyedíziglen, 1942; Magyar sasok, 1944*). Az előadás arra a kérdésre koncentrált, hogy elsősorban a jelen idejű magyar filmek milyen stratégiákkal mutatták be a háborút a második világháborúval párhuzamosan a filmgyártás 1944-es leállásáig. Milyen különbségek vannak a háborúba lépés (1941) előtt, azt követően és a vereség felé közeledve e filmek között? Milyen lehetőségek voltak a háborúellenes üzenet megfogalmazására? Milyen műfaji sajátosságai vannak a magyar háborús témájú filmeknek?



Windhager Ákos  
művelődéstörténész, a  
Magyar Művészeti Akadé-  
mia Művészetelméleti és  
Módszertani Kutatóintézet  
tudományos munkatársa,  
a Pázmány Péter Katolikus  
Egyetem óraadó oktatója

### **1973–1988–1993: Gyászzene egy hadseregért**



Mit lehet a zenében megmutatni a doni katasztrófáról? Miben térjen az el a pártállami idők szokványos csataszimfóniáitól (pl. Tardos Béla a háború befejezésének 15. évfordulójára írt *Szimfóniája*) vagy a polgári demokrácia posztmodern nosztalgikus emlékműveitől? Milyen élmények, dokumentumok és vélekedések férnek bele a megemlékezésbe? Hogyan tudja a zeneszerző önnön emlékét megjeleníteni? Milyen választ vár (el) a közönségtől? S főként, mit és mikor lehet bemutatni? Az előadás a felsorolt kérdésekre keresi a választ Hidas Frigyes *Gyászzene egy hadseregért* című műve kapcsán. Meglepően kevés ugyanis a II. világháború magyar áldozataira emlékező zenemű. Amíg a gyönyörű és drámai erejű kórusművek még – talán – ismertek, addig a nagyszabású, oratorikus alkotások alig. Kimagaslík az utóbbiak közül Hollós Máté lírai oratóriuma, az *Egyenes adás a háború dúlta Budapestről*, amely sajnos nem érhető el nyilvánossá tett felvételen. Hidas Frigyest az 1943-as tragédia emléke már főiskolás korában komponálásra készítette, de néhány részlet után abbahagyta. Külső megerősítést kapott Nemeskürty István 1972-es könyvétől, amelynek hatására befejezte az alkotását. A következő évben a Rádió felvételt készített róla és egyszeri sugárzását engedélyezték. Meghallgatni második ízben 1988-ban lehetett egy szűk körű találkozón. 1993-ban végül felcsendült a Zeneakadémia nagytermében, a partitúra- és lemezkiadás azonban elmaradt, így a mai napig egyike elásott zenei kincseinknek.

## Gombos Péter

olvasáskutató, a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem Neveléstudományi Intézet egyetemi docense

### **A költő disztópiája – Babits és az Elza pilóta**

Babits Mihály az *Elza pilóta*hoz készített jegyzeteiben írja: „Megalósulhat az örök harc világa is, rövidebb idő alatt, mintsem hinnők. De ez a könyv nem jóslat, hanem intés.”

Az előadás a XX. század egyik kiemelkedő magyar antiutópiájáról szól, amely mű egy inkább költőként ismert szerző tollából született. Babits Mihály *Elza pilóta vagy a tökéletes társadalom* (1933) című regénye éppen líraiságával (is) lesz több a magyar disztópiák nagy részénél. Az előadó számba veszi a regény sajátosságait, erényeit: a részletgazdagságot, a vernei invenciókat, a remek karakterábrázolást, a sajátosan magyar jelleget. Miközben a hazai hagyományokkal ellentétben a gulliveriádák ironikus, szatirikus hangjának itt nyoma sincs, ez a regény már Orwell sötét disztópiáit előlegezi meg. De van-e menekülés ebből a világból, vagy marad az orwelli reménytelenség? Mintha a parancsot a legfőbb isten, a harc istene adná ki, senki sem kérdőjelezi meg. A technokrata világban filozófusként csak a helyét kereső Elza sem ura saját sorsának. Bizakodásra egyetlen ok maradt, ahogy Babits fogalmazott: „A regény kihagyja az Istent. Az örök harc földjét nem az Isten teremtette. S talán azon a földön, melyet az Isten teremtett, nem történhetnek ilyen dolgok.”



Domokos Áron  
a Magyar Agrár- és  
Élettudományi Egyetem  
Neveléstudományi Intézet  
Anyanyelvi és Gyermekek-  
kultúra Tanszékének  
egyetemi adjunktusa

### A tízfilléres sátán?

„Egyes adatok szerint – írja Bálint Gábor – a negyvenes évek elejére a pengős regény havonta 200 000, az ötvenfilléres 150 000, a húszfilléres 1 200 000, a tízfilléres füzetek pedig 2 000 000 példányban jelennek meg.” Ha a két világháború közötti, illetve a negyvenes évekbeli ponyva világot vizsgáljuk, több szempontból érdemes hozzáállni a munkához. Az intézményi struktúrák szintje mellett (kiadók, kiadói rendszerek, stratégiák, sorozatok) az állam kontra piac viszonylata („kultúrharc”: szabályozások, rendeletek, könyvjegyzékek, könyvtári jegyzékek), a nyilvánosság diskurzusrendjeire (viták a ponyváról) és természetesen a műfajok (western, légiós, feltalálós, ifjúsági, fantasztikus stb.), a népszerű művek/alkotók és befogadók szempontjaira is tekintettel kell lenni. Az előadás az 1935 és 1942 között megjelenő, több mint 200 címet közlő *Friss Újság Színes Regénytára* sorozatát (leginkább az utolsó éveit) tekinti át, azt vizsgálva, vajon milyen műfajokkal, milyen társadalmi csoportok igényeire, „megrendeléseire”, világnézeti elvárásaira próbálnak reagálni, valamint arra, hogy szerzőik az imaginárius világaikat milyen szabályok, sablonok szerint próbálták felépíteni.



Kovács István

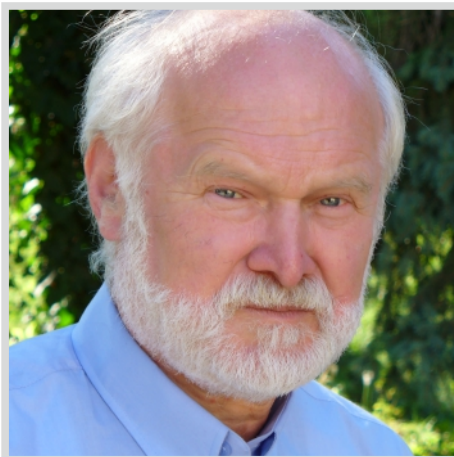
költő, történész, a Magyar  
Művészeti Akadémia  
rendes tagja

### **Magyar téma egy második világháborús lengyel filmben**

A világhírű lengyel film-  
rendező, Andrzej Munk 1957-  
ben készítette el *Eroica* című  
filmjét. A film két részből áll.

Az egyik rész címe: *Magyarok*. Ez arról szól, hogy az 1944 augusztusában kirobbant felkelés idején Varsót a Kampinosi-erdők felől lezáró magyar hadosztály átállna a lengyelek oldalára, amennyiben kezességet kapnak arra, hogy katonái nem lesznek a Vörös Hadsereg hadifoglyai. Erre a londoni emigráns lengyel kormány honi hadseregének parancsnoksága nem tud garanciát adni. Az átállással kapcsolatos tárgyalások fő résztvevője egy mindent megúszni törekvő, dörzsölt varsói „kisember”, aki véletlenül keveredik bele a történetbe. Életében akkor találkozik először magyar emberrel, amikor váratlanul hazatérve feleségét egy magyar huszártiszt társaságában találja. Innen vezet az útja a felkelés megbízottjaként a magyar hadosztály főparancsnokságára.

Az 1958-ban bemutatott filmet Magyarországon csak 1966-ban forgalmazták. A kádári hatalom számára ugyanis elfogadhatatlan volt a forradalom leverése után, hogy egy horthysta katonatisztet rokonszenvesnek s a jó ügy képviselőjének mutassanak be.













# MMKI Kultúrsoikk PODCAST

Műsorvezetőink:



BÁTOR ANNA DANIELA



KOLLARIK TAMÁS




WESELÉNYI-GARAY ANDOR



 Google Podcasts

 Spotify

 Apple Podcasts